

פיצוי על השבתת המשק בעת מלחמה - על חשבון העובד? המעביד? המדינה?

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עו עמוד ב - דף עז עמוד א

1. כי הא דאמר רבא: האי מאן דאגר אגורי לרפקא ואתא מטרא ומלייה מיא, אי סירא לארעיה מאורתא - פסידא דפועלים. לא סירא לארעיה מאורתא - פסידא דבעל הבית, ויהיב להו כפועל בטל.
 2. ואמר רבא: האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא ואתא מטרא - פסידא דפועלים. אתא נהרא - פסידא דבעל הבית ויהיב להו כפועל בטל.
 3. ואמר רבא: האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא ופסק נהרא בפלגא דיומא, אי לא עביד דפסיק - פסידא דפועלים, עביד דפסיק - אי בני מתא פסידא דפועלים, לאו בני מתא פסידא דבעל הבית.
 4. ואמר רבא: האי מאן דאגר אגורי לעבידתא ושלים עבידתא בפלגא דיומא, אי אית ליה עבידתא דניחא מינה - יהיב להו, אי נמי דכותה - מפקד להו, דקשה מינה - לא מפקד להו ונותן להם שכרן משלם. אמאי, וליתיב להו כפועל בטל? כי קאמר רבא באכלושי דמחוזא דאי לא עבדי חלשי.
- שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלד, א
- השוכר את הפועל להשקות השדה מזה הנהר, ופסק הנהר בחצי היום, אם אין דרכו להפסיק, או אפילו שדרכו לפסוק והפועל יודע דרך הנהר, פסידא דפועל ואין בעל הבית נותן לו כלום, אף על פי שגם בעל הבית יודע דרך הנהר. אבל אם אין הפועל יודע דרך הנהר, ובעל הבית יודע, נותן לו שכרו כפועל בטל.
- הגה:** וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהן אינן יודעין, הוי פסידא דפועל. אבל אם בעל הבית יודע והפועל אינו יודע, הוי פסידא דבעל הבית (טור ס"ב).
- ואם הוי מכת מדינה, עיין לעיל סימן שכ"א.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שכירות וקבלנות סימן שכא, א [ע"פ בבא מציעא קה ע"ב]

החוכר או המקבל שדה מחבירו, והוא בית השלחין או בית האילן, ויבש מעין בית השלחין, ולא פסק הנהר הגדול, אלא אפשר להביא ממנו בדלי, או שנקצץ האילן של בית האילנות, אינו מנכה לו מחכירו.

ואם מכת מדינה היא, כגון שיבש הנהר, מנכה לו מחכירו.

הגה: ... והוא דאמרין אם מכת מדינה הוא מנכה לו מן חכירו, הוא הדין בכל כיוצא בזה, דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה, מנכה לו משכירותו. ואם אפשר לתקנו על ידי טורח ותחבולות, אינו מנכה לו (מהר"ם פאדוואה סימן ל"ט). וכל מקום שמנכה לו אין חילוק במה שעבר או להבא.

וכן פסק מהר"ם על מלמד שגזר המושל שלא ילמוד, דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית (מרדכי פרק האומנין). ויש חולקין וסבירא להו דמכאן ולהבא בדין חזרה קאי, כמו דאמרין לעיל סימן ש"י לענין השוכר חמור ומת, ואם לא חזר איהו דאפסידא אנפשיה ומחל (מהר"ם פאדוואה הנזכר לעיל). והסברא הראשונה נראה לי עיקר.

ערוך השולחן חושן משפט סימן שלד, י

דטעמא דמכת מדינה ההפסד הוא על הבעה"ב, משום דמשמיא הוא דגזרו עליה.

סמ"ע, שולחן ערוך חושן משפט סימן שכא ס"ק ו

לענ"ד נראה דאין דעת המרדכי בשם מהר"ם דצריך הבעה"ב לשלם להמלמד כל ההפסד. דאין טעם להדבר. כי מאחר שגזר המושל שלא ללמד הוא דבר שאינו שכיח ולא הוי ליה למידע לא להבעה"ב ולא להמלמד, ובכה"ג ק"ל דהוה פסידא דמלמד ודפועל דהן באים להוציא כמבואר בגמרא ובפוסקים... ואף שמור"ם כתב בסימן של"ד סעיף א' בהג"ה ז"ל: "ואם הוה מכת מדינה עיין לעיל סימן שכ"א", ורימו לדברים שכתב כאן, מור"ם לשיטתו שכתב כאן אזל, וסברא זו לא מצינו בשום מקום, ואדרבה מסתברא לומר כיון דמכת מדינה היא המשכיר והשוכר שוין בהדבר ואין לומר דמזלו דשום אחד גרם, ונחזור לכללנו המוציא מחבירו עליו הראיה, או לפחות יהיה ההפסד על שניהן כמו דאמרין בגמרא [ב"מ ע"ט ע"ב] וכתבו הטור והמחבר לעיל סימן ש"א בשכר ספינה סתם ליין סתם, ונטבעה שחולקין, אם לא שאחד מהן רוצה לקיים התנאי כו', ע"ש [טור סעיף ב' ומחבר] סעיף ה'. גם במלמד זה שגזר המושל שלא ללמד יחלוק, שהרי אם זה יאמר שרוצה לקיים התנאי גם השני מוכן לקיים התנאי אלא שאי אפשר מצד המושל, או ה"ל לדמות זה ליין זה וספינה זו דאמרין דיד המוחזק היא על העליונה, ולמה פסק במרדכי בשם מהר"ם סתם דכל הפסידא על הבעה"ב?

... נראה שגם דעת המרדכי בשם מהר"ם היא כן, כי המעיין שם במרדכי יראה דלא כתב שם דכל ההפסד הוא על הבעה"ב, ... נראה לע"ד פשוט דכונת המרדכי בשם מהר"ם היא דגם לבעה"ב יהיה הפסד, דהיינו יחלוקו כמו שאמרו בספינה הנ"ל, והשתא אתי שפיר הנתינת טעם שכתב המרדכי שיהא הפסד לבעה"ב כיון דהיא מכת מדינה, דר"ל כמ"ש לעיל דבמכת מדינה שניהם שוין ואין לתלות במזלו של זה יותר מבשל זה.

נתיבות המשפט ביאורים שולחן ערוך חושן משפט סימן שלד ס"ק א

ואם היה מכת מדינה. עיין סמ"ע ס"ק ב'. ובאמת הדין הוא לכאורה תמוה מאד, מהיכי תיתי יהיה עדיף מכת מדינה מאילו איתרמי האונס בבעל הבית דהוי פסידא דפועל, דהא ה"נ הבעל הבית לא פשע מידי דהוי כאילו שניהם אינן יודעין מהאונס?..

ביאור הגר"א חושן משפט סימן שכא ס"ק ז

אבל צ"ע אדרבה הואיל ומכת מדינה מנכה לו משכירותו... מ"מ דבריו תמוהין ומרפסן איגרא יציבא בארעא... שר"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן שפח (מצפנת פענח פסק הלכה כאשר תמצא שם).

דין על ראובן ששכר בית משמעון לב' שנים והקדים ונתן לו השכר של ב' שנים. ובתוך אותן ב' שנים ברחו היהודי' מן העיר מפני פיקוח נפשם וברח גם הוא והניח הבית ריקם, ואח"כ חזרו וגם הוא חזר ורוצה שישלם לו שמעון מה שהיה חוץ מביתו. ושמעון משיב ביתי היה לפניך ואתה [ברחת] ואיני משלם לך. נראה בעיני טענת ראובן טענה ברורה לפי שמכת מדינה היא. אעפ"כ יחלוקו ההפסד שמעון ינכה לראובן חצי מה ששהה חוץ מביתו ושאר חציו ישלם לו, לפי ששמא יהודי אחר שלא נגזר עליו היה שוכר הבית שהרי מיעוט הקהל נשאר ולא הי' נפסד כלום [וכיון] דאיכא לספוקי יחלוקו.

מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמג
כתוב בספר צפנת פענח: מלמד החוזר בו ומורד בבעל הבית ואינו רוצה לגמור מלאכתו, יד של בעה"ב על העליונה - שוכר עליו או מטעהו.

וכתב רבינו חיים ברבי משה: דאם קבל כבר המלמד שכרו צריך להחזיר עד כדי שיוכל להשכיר אחר וכן פירש ראב"ה דלימוד דבר האבד הוא, כדאמר רב לקמן פרק המקבל [ב"מ קט ע"ב ופ"ב דב"ב כ"א ע"ב] "האי מקרי דרדקי... פסידא דלא הדרא הוא". וכן פירש ר"י ורבינו שמשון דדבר האבד הוא, ואין יכול לחזור. אבל רבינו יואל הלוי פסק דמלמד כפועל ויכול לחזור בחצי היום.

ורבינו מאיר אומר דהלכה למעשה דדבר האבד הוא, וכתב דהוא הדין לסופר דהרבה מוזק לספר שהוא משתי כתיבות והוי ליה כדבר האבד.

וכן אם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר ואי אפשר למלמד ללמוד, הוי מכת מדינה, ויהא (הפסד) [*ההפסד] של בעל הבית.

מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השוכר את האומנין רמז שמו
כתב רבינו מאיר בתשובתו ומלמד שחלה נוטל שכרו משלם.

הרב צבי יהודה בן יעקב, "תשלום לגן ילדים ששבת בזמן מלחמה", תחומין יב, עמ' 200-218; משפטיך ליעקב, א סימן יא

בזמן המלחמה (מלחמת המפרץ - חורף תשנ"א) לא שלחו ההורים את ילדיהם לגן בפקודת מפקדת הג"א (הגנה אזרחית). האם חייבים ההורים לשלם שכר לימוד עבור אותו הזמן?

פרק ד. הרמ"א (סי' שכא) הביא... מדברי המרדכי נראה שכל הדיון נסוב על דיני חזרה של מלמד. בתחילה הביא המרדכי דמלמד הוא דבר האבד על כל הנפק"מ שבו, והיינו שאינו יכול לחזור בו. ... והוסיף על זה המרדכי דאם המלמד לא חזר בו, אלא הוצרך שלא ללמד מחמת גזירת המושל, לא אמרינן דיד בעה"ב על העליונה ושוכר עליהם או מטען, אלא ידו של המלמד על העליונה וידו של בעה"ב על התחתונה ואינו יכול לשכור עליו או להטעותו.

הרב שאול ישראלי, "גננת ששבתה מאונס זכאית למלוא שכרה", תחומין יב, עמ' 219-221 [תגובה לרב צ"י בן יעקב]. מסקנתו זו אינה נראית לי. ראשית הבנת המהר"ם שבמרדכי שהובא ברמ"א, היא לדעת כל נושאי כלי השר"ע שדנים בזה. ... ענין "שוכר עליהם או מטעם" לא יתכן כלל, שהמלמד אינו מורד ומסרב למשימה שקבל, רק גזירת המושל חזקה עליו, אם כן מה שייך "מטעם"? הרי אין כאן שאלת שכר אלא גזירה מונעת, ומה שייך כאן "שוכר עליהם"? וכי מיהו המלמד שיעז להסתכן ולקבל על עצמו ללמד בזמן שיש גזירה שהיא כאמור "מכת מדינה", כלומר על כל מי שרוצה ללמד. וביותר שכדי שלא נדון בו דין חוזר בו בדבר האבוד שידו על התחתונה, לא צריך למייתי עליה מצד מכת המדינה, שכך הוא בכל אונס אף אם הוא פרטי - כל שבגללו הוא מעוכב להמשיך, הלכה פשוטה היא בגמרא ובפסק הלכה (שר"ע חו"מ סי' שלג, ה) שאין דנים בו ידו על התחתונה.

...מכת מדינה - השדה שלו לקויה ואינה ממלאה את התפקיד הנועד לה לפי תנאי החכירה, על כן מנכה לו מן חיכורו. ואילו במלמד שגזירת המושל מעכבת, והוא יכול לומר העיכוב איננו בי שהרי אני מוכן ללמד כאשר התחייבתי והמניעה איננה בי, על כן אין בדין שיפסיד שכרו לפי המוסכם.

הרב יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד בבא מציעא דף קה עמוד ב
מי שיש לו ילד בפעוטון, ובשלושת השבועות האלו של המלחמה, לא שלח את בנו לשם, ועתה מגיע סוף החודש, האם חייב לשלם על כל החודש, או שמא אינו חייב לשלם אלא על שבוע אחד?
תשובה. הנה נחלקו המהר"ם פדאוה והרמ"א במי שגזר המושל על המלמדים שלא ילמדו...
רמב"ם הלכות מלכים ד, ג-ו, י

וכן לוקח מן בעלי האומניות כל מה שהוא צריך ועושיין לו מלאכתו ונותן שכרן, ולוקח כל הבהמות והעבדים והשפחות למלאכתו ונותן שכרן או דמיהן, שנאמר: "ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו" (שמואל א ת, יב, טז). ... ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן, שנאמר: "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו" (שם יד). ... ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר: "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" (שם כ).

הרב יהודה זולדן, "מימון הוצאות צבאיות ואזרחיות בעקבות מלחמה", צדקות יהודה וישראל, שבי דרום תשע"ח, עמ' 176-162